

## ELEMISMÉTLŐ NÉVPÁROK A FÖLD MEGNEVEZÉSÉBEN [1]

Írta: INCZEFI GÉZA

Egy kissé messzebről kell kiindulnom ahhoz, hogy e dolgozat mibenlétét, célját megvilágíthassam. A modern névtudomány egyik alapvető kérdése a tulajdonnevek (és azon belül a földrajzi nevek) természetének felderítése és e tudományág önállóságának kialakítása az alaptudomány (nyelvészet) keretein belül csak a nevekre jellemző sajátosságok elemzése útján. Sok kutatót foglalkoztat a köznévkészlet és tulajdonnévkészlet különbségének elmélete, ezenkívül a tulajdonnevek funkcionális és formális különbségei, legújabbán strukturális kérdései kerültek az érdeklődés középpontjába. A mindinkább gyarapodó (de olykor nehezen hozzáférhető) irodalomból itt csak néhány jelentős és már klasszikussá váló munkát említek meg: J. KURIŁOWICZ, *La position linguistique du nom propre*. [2]; B. A. SZEREBRENYIKOV, *O metodah izucsenija toponimicseszkih nazvanij* [3]; W. TASZYCKY, *Mesztó onomastiki szredi drugih humanitarnich nauk* [4]; a nevek strukturális kérdéseiről: E. EICHLER, *Strukturelle Versuche in der Onomastik* [5]. E tudományág nagynevű kutatói a tulajdonnevek egészének és a közneveknek — ahogy egyes szerzők nevezik: a szó és a név — szembeállítására útján törekednek a határ megvonására, ez azonban a tulajdonnevek végtelen skálája miatt igen bonyolult, és egyes szerzők kételkednek is abban, hogy a határesetek nagy száma miatt vonható-e egyáltalában határ funkcionális és formális tekintetben egyaránt.

E művek tanulmányozása ösztönzött arra, hogy a magyar földrajzi nevek határkérdéseit boncolgassam. Földrajzi neveink egy sajátos csoportját (a laza szerkezetűeket) tanulmányozva arra a megállapításra jutottam, hogy a magyar toponimiák forma tekintetében nem különülnek el a „szavak”-tól, hanem csak sajátos funkciójuk: a szociális érvényű egy helyre való lokalizálás teszi őket tulajdonnevekké. [6]

Ez alkalommal ismét a földrajzi neveknek formai tekintetben különleges típusával kívánok foglalkozni, amelyek marginális helyzetűek, mert a klasszikusnak tartott alaki megkövesedés nem észlelhető a most vizsgálandó neveknél. Ezek *egyedi nevei* ugyan valamely földrajzi alakulatnak, de *nem egyetlen nevei*, mert két vagy több nevet is használ a közösség azonos hely jelölésére. Például a gazdag Zala megyei gyűjteményben Zalakoroson egy lakott hely neve *Újfalu*, de ugyanannak a területnek a megnevezésére egyidejűleg a *Polétár* név is él (Z. 229/49). Zalaújlakon egy erdő neve *Vágás*, de *Fenyves* nevéét is ismeri a közösség (Z. 228/67). Ez a jelenség annak a következménye megítélésem szerint, hogy a közösség tudatában nem kristályosodott ki valamely területnek egyetlen olyan jellemvonása, amely a névadás alapjává vált volna, hanem ugyanabban a közösségben még több indítéka is lehet a névadásnak, és ennek az eredménye több név megléte azonos hely megnevezésére. A gyűjtemények közlői nem nyilatkoznak ugyan arról, hogy ugyanaz a közösség használja-e a névpárok tagjait, de a magam tapasztalata alapján ezt feltételezhetem. Egyes gyűjteményekben olyan nagy számban találtam e típusból, hogy nem tarthattam fölöslegesnek e

nem jelentéktelen csoportnak a magyar nevek rendszerében való helyét meghatározni, típusait számbavenni.

A névtudományban nincsen kialakult neve ennek a jelenségnek. KNEZSA ISTVÁN a nemzetiségi vidékeken az érintkező nyelvekben azonos hely megnevezését *párhuzamos névadásnak* nevezi. [7] SZABÓ ISTVÁN a *vagylagos falunév* terminust használja [8] az azonos falunak két (vagy több) névvel való jelölését. A külföldi szakirodalomban csak A. BACH szól e jelenségről, és *Mehrnamigkeit*-nak nevezi, a neveket pedig *Doppelnamen*-nek. [9] A számomra hozzáférhető más munkák nem tárgyalják e jelenséget. Mivel mi itt elsősorban ma is meglévő jelenségként mutatjuk be a névadásnak ezt a sajátos módját, ezért a *névpárok* megjelölést ajánljuk attól függetlenül, hogy nemcsak két név, hanem három (vagy több is) élhet egymás mellett. (pl. *Ruhamosó-öntés—Búza-mosó-öntés*, Z. 202/341); a jelenséget pedig a *többnevűség* terminussal jelölöm.

SZABÓ ISTVÁN a X—XV. századi falunevekről azt állítja, [10] hogy e korban még nem voltak „eloldhatatlanul szilárdak”, „szókövületek”, mint a helységek mai nevei. Erre a megállapításra az vezette, hogy a településeinket a X—XV. században gyakran több névvel is jelölik, és ezek közül egyik hosszú idő múltán állandósult a lakosság tudatában. A nyelvterület különböző vidékeiről való gyűjteményeket tanulmányozva és a nevek alakjának változásait több levéltár anyagában megismerve, az a vélemény alakult ki bennem, hogy a településnevekben az országos törzskönyvezés folytán bekövetkezett szilárdulást határneveink (a falu határában élő minden névre értem) nagy része még nem érte el. Az uniformizálódás csak most van erőteljesen folyamatban a szóbeli névhasználatra is kiterjedően a teleggönyvben rögzített nevekben. Ennek egyik fontos megnyilvánulása a neveknek a *-dülő* utótaggal való bővülése suffixum nélküli előtag esetén (tehát pl. *Patak dülő*), mert a *Patakra dülő* régi laza szerkezetű nevünk. Ezzel szemben a teleggönyvben nem rögzített nevek uniformizálódása, „kövületté való válása” még nem történt meg, akárcsak régen a faluneveké, és ennek a következő megnyilvánulásai vannak a mai népnyelvben és még szembeötlőbben csak a XVIII. század közepéig visszanyúló vidéki levéltárak adataiban:

1. A nevek alakjai ingadozók, nincsen megállapodott hangalakja, szókincese több névnek (pl. *Bogdánere—Bogdánér*, *Kinyérváró—Kenyérvár*, *Lelesikja—Lelesik*, *Nagyistvánhalom—Nagypistahalom*, *Réticsárda—Rétikorcsma stb.*; [11])

2. Egyes konzervatív vidékeken sok a laza szerkezetű név. [12]

3. Névpárok élnek ma is azonos terület megnevezésére.

Ez alkalommal e harmadik típusal (annak is csak egy fontos csoportjával) kívánok foglalkozni.

A külföldi szakirodalomban tudomásom szerint e típusról összefoglalóan nem jelent meg ismertetés, csupán a neveknek fejlődésük folyamán váltakozó alkotóiról olvashattam (pl. *-heim* és *-hausen* utótag változásairól és időszakos együttélésükről ír BACH [13]; nálunk (egy kisebb közleményt nem tekintve a szerzőtől [14] SZABÓ ISTVÁN [15] csak a régi településnevek többnevűségéről szól, és figyelmeztet arra, hogy a névpárok nem jelölnek okvetlenül külön, térbelileg elkülönülő falut, hanem néha csak falurészt. Mivel a mi szempontunk nem településtörténeti, hanem névtudományi, ezért a települések névpárjaiból („*alio nomine*” neveknek is hívhatnánk) is sokat feldolgoztam a hozzáférhető forrásokból (főleg Csánkiból, Győrffyből, monográfiákból) attól függetlenül, hogy külön falut jelölnek-e, vagy sem. A szinkron és diakron anyag együttes bemutatását az is indokoltá tette, hogy meggyőződésem szerint a mai többnevűség a régi állapot továbbélése, továbbá a történeti nevek a maiak alkotta típusokba jól beleillenek. Ez érthető is, hiszen közöttünk nincs is

különbőség névtudományi szempontból. Ezenkívül megemlítjük, hogy a névpárok típusainak és a többnevűséget eredményező névadás okainak bemutatását tekintjük feladatunknak.

A névpárok keletkezésének oka kétségtelenül az, hogy valamely földrajzi objektumhoz még nem asszociálódott tartósan és egyeduralommal (minden mást kizáróan) olyan nyelvi alakulat, amelyet a névadó közösség egyöntetűen elfogad, és ezzel (nevezhetnénk úgy is, hogy) a szokásos monodeterminatív (egyetlen névvel való) meghatározás keletkezik.

Ezek szerint valamely földrajzi tájnak, alakulatnak több névvel való jelölését a nevek fejlődésében a régi állapot maradványának tartom a határneveknél, s ebben megerősít sok gyűjtemény tanulmányozása közben szerzett megfigyelésem: a magyar nyelvterület széleiről, más tekintetben is hagyományörző vidékekről származó gyűjteményekben található nagy számban névpárok. SZABÓ T. ATTILA erdélyi gyűjteményeiben sokat találtam, de feltűnő a zalai gyűjteménynek névpárokban való nagy gazdagsága. Azonban más vidékek névanyagát tartalmazó gyűjteményekben sem ismeretlen e típus. Ha ehhez hozzáveszem azt a megfigyelésemet, hogy Erdélyt és Zala megyét találtam az ún. laza szerkezetű földrajzi nevek gazdag lelőhelyének is, [16] akkor talán ezt újabb bizonyítéknak tekinthetem arra nézve, hogy a nevek megállapodottságának hiánya a konzervatívabb jellegű, a nyelvterület szélein levő vidékekre jellemző. Másutt viszont (talán az ország középső és nagyobb forgalmú részein) gyűjtőink azért nem jegyezhettek fel többet e típusból, mert ott neveink alakja hosszúság fejlődés eredményeként zártabb már, az egynevűség vált uralmukodóvá. Lehet, hogy e megállapításomat majd újabb gyűjtemények megjelenése után némileg módosítanom kell, újabb részletei is megvilágosodnak, de bízom alapjai érvényében.

Midőn részletesebben kezdtem foglalkozni a nevek e csoportjával, gazdag névkinset ismerhettem meg. E névtípushoz tartozó nevek nagy száma indokolttá teszi gondos számbavételüket, ezért sok gyűjteményt vizsgáltam át. E munkákban a névpárok két fő típusát különböztethettem meg formális kritérium alapján:

1. *elemismétlés nélküli névpárok*; 2. *elemismétlő névpárok*.

Elemismétlés nélküli névpárokban azokat nevezem, amelyek az egyes nevekben nem ismétlik tagjaik egyik alkotó elemét sem (pl. *Bogárzó—Komlós*; *Gátajja—Kétviszkösz*, Bors. 65). Ezzel szemben az elemismétlők tagjainak van egy vagy több közös eleme is (*Kövespatak—Szöllőpatak*, Kal. 250; *Petü-körtéfaji-kut—Sózó-körtéfaji-kut*, Z. 183/96). Ez alkalommal csak az elemismétlő típust mutatom be összes változataival.

Az elemismétlő névpárokban valamely elem azért ismétlődik, mert a beszélők tudatában már megvan az uniformizálódás csírája abban, hogy valamely fogalom nevét a közösség egybehangzóan alkalmasnak fogadta el a megnevezett vidék jellemzésére. Ebben része van annak is, hogy a megnevezettnak olyan határozott, erőteljes a karakterisztikumja, hogy az minden más meghatározást (lokalizálást) kizár; emellett azonban a meghatározó elem nem állapodott még meg. Erőteljes például a jellemző ereje egy vízfolyásnak, hegynek, útnak, stb. Kevés példa van arra is, hogy csak a tagok sorrendje különbözik a névpárokban: *Ósó-nyires:—Nyires-alsó* (Z. 80/56). Ezeket az uniformizálódás felé haladó fejlődés legmagasabb fokán levőnek tekintem. A változó tagok között elég gyakoriak a szinonima-szerű elemek (pl. *Kanásház—Pásztorház*; *Urodalmi-erdő—Gróf erdeje*; *Tanétó-rét—Kántor-rét*, Z. 104/4; 108/72; 185/219). Ilyenek természetesen az elemismétlés nélküliek között is találhatóak (*Látufa—Magas figyelő*, Z. 193/33). Szinonimának tekintem azokat a névpárokat is, amelyekben egy családnévből származó tag ragadványnévvel váltakozik: *Grégor-kérészt — Kocsonya-kérészt* (Z. 222/69). Sőt még a *Vörös-kut—Tégla-kut* (Z. 63/13) szinonim jellege is megállapítható. Ezeket is a fejlődés magasabb fokán

levőnek tartom uniformizáció tekintetében, hiszen a megnevezés szemlélete már egységes, csak a felhasznált szókincs eltérő az alakpárokban. Ha a két szinonima közül valamelyik kiemelkedik, akkor egységessé válik a név alakja is.

Az elemismétlő névpárok tagjainak egymáshoz való alaki viszonya szerint 34 típust vehettem számba, amelyek 3 főcsoportba sorolhatók aszerint, hogy az első név egy, két vagy három elemből áll (*Sikállós—Sikállósioldal; Asu-Cserta—Csertai-erdő;*, *Kis-erdő-alla—Agácás-alla*, Z. 109/27; 182/59; 26/61). A három főcsoport aszerint tagolódik 34 típusra, hogy e főcsoportokon belül az első névnek melyik eleme ismétlődik a második névben. Például a *Falu-rét—Bika-rét* (Z. 22/67) névpárban a *rét* alapelem ismétlődik (képlete AB—CB), ezzel szemben a *Róka-domb—Róka-farka* (Z. 190/99) névpárban a *róka* meghatározó elem közös (képlete AB—AC). Úgy vélem, hogy annak nem nagy a jelentősége, hogy melyik nevet közlik elsőnek a gyűjtők, bár arra is gondolhatunk, hogy az általánosabban elterjedt név található gyűjteményeinkben az első helyen. Erre vonatkozó utalást azonban nem találtam, ezért a gyűjtemények adta sorrendet csak akkor módosítottam, ha ezzel típusösszevonást érhettem el (pl. A—AB ~ AB—A). Kategorizálásunk nem tekinthető csak formálisnak, hiszen a névpárokat alkotó elemek ismétlődésének (és egyáltalában az elemek viszonyának) okait is kutatom.

1. Az első típus jellemzője, hogy az első név egyelemű, annak névpárja pedig két vagy három elemből tevődik össze, amelyek közül valamelyik az első (egyelemű) név ismétlése. Képlettel kifejezve:

$$A \begin{cases} AB \text{ (Ilona—Ilonapart, Z. 223/37)} \\ BA \text{ (Berék—Föső-berék, Z. 247/280)} \\ ABC \text{ (Sássos—Sássos-hétyhát, Z. 181/76)} \\ BCA \text{ (Nyek—Fertefynyek, Cs. III, 340).} \end{cases}$$

A bemutatott változatok közül csak a két elsőnek van jelentősége, mert az első megterhelése 71,69%, a másodiké 25,90%, a két utolsóra viszont csak kevés példánk van. E névpárra régi időből van példa, 1425: „Poss. *Nadaſthelke* alias *Nadas*” (Kal. 222). A változatok keletkezésének különböző okai vannak. Az első változatban a földnek egy részletezőbb és kevésbé részletező megnevezése áll egymással szemben, és ez utóbbi gyakran rövidülés folytán keletkezett: az alapelem (példánkban a *part*) lekopott a névről. Ez alól kivétel a *-dülő* alapelemű változat lehet (pl. *Tüskés—Tüskési-dülő*, Z. 191/66), mert ez bővülés eredménye; újabban járul hozzá ez az utótag a nevekhez uniformizálás céljából. Azonban jogosan gondolunk arra is, hogy nemcsak rövidülés folytán keletkezik e névpár, hanem az alaki zártság hiánya miatt egymás mellett él egy részletezőbb és kevésbé részletező (olykor pleonasztikus) jelölés a névhasználók szándékától függően, például *Alé—Aléiút*, Sz. 7; Z. 87/19; *Bükkös—Büki-erdő*, Z. 177/86; *Dijós—Dijós-domb*, Z. 107/43; *Maty—Maty-ér*, Sz. 60. A *Vizes—Vizesföd* (Z. 207/48) vagy a *Csanakos—Csanakosi-tábla* (Z. 88/16) típusú névpárokban a többlet (*föld, tábla*) nem teszi részletezőbbé, pontosabbá a nevet, mert csak szürke jelentéstartalmú, ezért csak úgy értékelhető, hogy a zártság hiánya folytán a névhasználók a név alakját szabadon formálhatják, akár csak a köznévi megjelölést. A névpár egyik tagjának *telek* utótaggal való bővülésének viszont településtörténeti oka van, mert a megszállott földet és környékét jelölték [17], illetőleg az egyházatlan puszták neve bővül a *-telek, -telke* elemmel [18]. Ilyen névpárok: *Kenderes—Kenderes-telek*, Z. 184/227; *Kövágó—Kövágótelek*, Sz. 53; és egy településnév történeti adatában, 1428: „Poss. *Nadaſthelke* alias *Nadas*” (Kal. 222). Ehhez hasonlóan településtörténeti okból találunk egymás mellett egy hosszabb és rövidebb változatot olyan névpárokban, amelyekből a rövidebb valamely elpusztult

település neve eredeti alakjában, de a település pusztulása után új alapelem csatlakozik hozzá: *Kérésztur—Kérészturi-puszt* (Z. 38/20).

Az A—AB képlettel jelölt típusban szintén egy részletezőbb és kevésbé részletező név áll egymással szemben, de a többlet itt meghatározó elem. A névpárra régi időből van példánk, 1247: „*Palata...Palatha*”, que uno nomine *Kelemenus palotaya*, alio moderno *Pangrach palataya* (~*Pangrach-palotaya*) vocatur” (Gy. I. 866); 1447: „*Bolch* alio nomine *Dersbolcha*...” (Cs. I. 597). Mindkét példánkban a birtokosok megnevezéséből adódik a többlet. Ez a típus ma is eleven (*Malom—Sárdimalom*, Z. 142/87), és a névpár megléte néha azon fordul meg, hogy a teljesebb név alak rövidülése után fennmarad-e hosszabb név is; ez ugyanis gyakran kivész, és csak a levéltárak őrzik meg (pl. *Laka—Péterlaka*, Sz. 71). A részletezőbb megjelölések a birtokosokon kívül a terület helyzetét, növényzetét, tulajdonosának köznévi megjelölését, nagyságát vagy más sajátosságát nevezik meg (*Berék—Föső-berék*, Z. 247/280; *Álé—Nyárfásalé*, Z. 68/24; *Berék—Zsidu-berék*, Z. 128/16; *Börü—Kiszbörü*, Z. 190/27; *Csapás—Disznócsapás*, Z. 210/115). A példák nem kis része bizonyára rövidülés eredménye, de okvetlenül arra is kell gondolnunk, hogy az alaki zárttság hiánya folytán a név használóinak lehetőségük van arra, hogy részletesebben is jelöljenek valamely területet, ha annak szükségét látják. Lehetőségük azonban nem korlátlan, mint a köznevekkel, mert a köznevekből már két „kövület” névvé kristályosodott.

A harmadik és negyedik változat elemzését fölöslegesnek tartom, mert csekély számuk miatt semmi súlyuk nincsen a magyar névadásban (l. a táblázatot).

2. A második típusban az első név kételemű, párja pedig 2—4 tagból áll, amelyek közül egy vagy két elem az első név elemeinek ismétlése. Képlettel kifejezve:

AB — { AC (Csordás-gödör—Csordás-horgos, Z. 98/117)  
 BA (Ósó-nyires—Nyires-alsó, Z. 80/56)  
 BC (Hosszi-bükk—Bük-lap, Z. 119/64)  
 CA (Cser alla—Asu-cser, Z. 193/139)  
 CB (Szabóhegy—Halászhegy, Sz. 82)

AB — { ABC (Ányási barom—Ányási baromjárás, Söv. 87)  
 ACB (Alsónyomás—Alsóvárosi nyomás, Sz. 8.)  
 ACD (Vérésföd—Vérézsdomphágója, Kal. 144)  
 CAB (Gyöp-hát—Mecseg-gyöp-hát, Z. 59/57)  
 CAD (Nani-sürü—Fehér-Nani gödri, Z. 256/89)  
 CBD (Hosszi-malom—Falusi-malom-földek, Z. 258/33)  
 CDB (Cseri-hid—Kis-mezzeji-hid, Z. 192/54)

AB — { ABCD (Pépes-keresztli—Pépös-keresztli-hosszi-földek, Z. 247/251)  
 ACDE (Török-föd—Török-ház-lapi-rét, Z. 176/168)  
 CBDB (Vögyi-ut—Két-ut-közi-ut, Z. 186/57).  
 CDAB (Csigás-kut—Réd-vögyi-csigás-kut, Z. 184/189)  
 CDEB (Gezloufalua—Gyurgfiamyklowsfalua, Cs. II, 753)

Amint látjuk, e típusnak sok változata van, azonban csak néhánynak van nagyobb súlya a magyar névadásban; ezek az AB—CB típus, amely a kéttagú csoport 67,33%-át teszi ki, mellette az AB—AC csoport a második 27,89%-os megterheléssel. Ezek mellett a három tagú második nevet is tartalmazók között is találunk nagyobb megterhelésűt; AB—CDB (43,02%) és az AB—ABC (25,58%).

Az AB—CB típusra a XIV. századból van először példánk, 1361: „*Mykfolua*

al. nom. *Leelfalua* (Gy. I, 831), 1399: *Zylfaffeulde* al. nom. *Arnoldffeulde*” (Cs. II. 800). A régiségben nagyon gyakori típus. Az a jellemzője, hogy az alapelem állandó, a meghatározó elem pedig változó, mert a közösség az állandó alapelem mellett még kétféle meghatározó elemmel való lokalizálást is állandósított. A meghatározó elem ingadozásának többféle oka van. Gyakran a település vagy terület birtokosának változásán alapul (pl. 1366: „Poss. *Radowanfalua* al. nom. *Rupertfalua*.” Cs. II. 788; 1840k.: *Szabóhegy—Halászhegy*, Sz. 82). A nevek konzervatív voltak a következménye, hogy a régi és az új birtokos neve egyidejűleg élhet a névben azonos értékben. A birtokos neve váltakozhat köznévi jelöléssel (pl. 1438: „Poss. *Alfalu* al. nom. *Mikefalua*”, Cs. V, 887). A köznévi eredetű megjelölések különböző szemlélet alapján a föld más-más sajátságát nevezik meg. Például a növényzet és helyzetviszonyítás jelölését tartalmazzák e névpárok, 1409: „*Erdewbenye* al. nom. *Felsewbenye*, Cs. I, 342; nagyság és sorrend jelölői, 1745: „*Kis Völgy*, alias *első Völgy nuncupatum*”, Sz. 50; más-más helyzetviszonyítást fejeznek ki: *Asu-Cséplak—Küsü-Cséplak*, Z. 132/48; helyzetviszonyítás és jellemző sajátság jelölői a meghatározó elemek: *Alsókút—Csigás-kút*, Z. 232/124; más-más jellegű helymeghatározás sem ritka: *Alsókút—Uccakút*, Kal. 42. Még az utak megjelölésére is használunk e típusba tartozó párhuzamos neveket; a névadás alapja lehet például az út iránya és jellemző épülete is: *Bajcsaji út—Postaut* (Z. 247/442). A névpárok elemeinek relációjából adódó típusok rendkívül sokfélék, rendszerbe sem foglalhatók.

Már az eddigiekből is kitűnik, hogy a névpárok meglete részben *történeti*, részben *szemléleti* okokra vezethető vissza. Egymás mellett élnek a terület valamely körülményének (leginkább birtoklásának) régebbi és újabb megnevezései. E csoportba sorolom a birtokosok váltakozó neveiből adódó típuson kívül a terület régi és új állapotát, jogi helyzetét stb. jelölő névpárokat is (pl. *Ánglus-kert—Füvész-kert*, Z. 187/136; *Lövész-gödör—Levente-gödör*, Z. 103/69; *Jegyző-kert—Téesz kert*, Z. 191/55; *Szilvás-állé—Dijós-állé*, Z. 201/54; ez azért tekinthető kronológiai névpárnak, mert a nevek a terület különböző idejű gazdasági felhasználását jelölik. Ezt a típust *kronológiai névpár* terminussal jelölöm. A szemléleti különbségen alapuló (pl. *Kányahegy—Kánya-háza*, Z. 62/29) jelölésére pedig a *szemléleti névpár* megjelölést ajánlom. Ehhez harmadikként itt is regisztrálnom kell a szinonim névpárokat (pl. *Piros-akó—Vörös-akó*, Z. 232/109; *Tanétó-rét—Kántor-rét*, Z. 184/219; *Büdös-kút—Szaros-kút*, Z. 71/52; *Dög-tisza—Holt-tisza*, Sz. 25; *Iratóház—Cédulaház*, Z. 230/88; *Kanászház—Pásztorház*, Z. 195/70; *Róma-kút—Cigánykút*, Kal. 248; *Szűk ucca—Kutyaszorító ucca*, Z. 232/81, stb. Ezek *tiszta szinonimáknak* tekinthetők. Vannak azonban olyan névpárjaink is, amelyeknek mindkét tagja azonos szemlélet alapján a helynek ugyanazt a sajátságát jelöli ugyan, de a két meghatározó elem nem szinonima, hanem jelentéstartalmuk csak tágabb fogalmi körben azonosítható (*Pap-föld—Templom-föld*, Z. 250/47; *Urodalmi erdő—Gróf-erdeje*, Z. 108/72.). Ide sorolom a személynévi eredetű meghatározó elemű névpárok közül azokat, amelyekben valamely személy hivatalos és ragadványneve (esetleg családneve és foglalkozásneve) alkot névpárt (*Szitás-horgos—Sipka-horgos*, Z. 79/52; a *Szitás* családnev, a *Sipka* ugyanannak ragadványneve; *Tamás-pince—Ezredes-pincéje*, Z. 202/149). Ezt a szétágazó csoportot *szinonima-szerű névpároknak* nevezem.

Az AB—AC típus sem ritka, ezért megérdemli figyelmünket. E típus jellemzője, hogy a névpárokban az alapelemek különbözők. Rőla első példám a XV. század elejéről való, 1408: „*Philiplaka* al. nom. *Philiphaza*” (Cs. II, 606.). Mivel az alapelemek funkciója a névben egészen más, mint a meghatározó elemeké, ezért a változatok természete is más. Az alapelem a lokalizálás alapvető hordozója, a hely megnevezője, amelyhez képest a meghatározó elem szerepe csak másodrendű. Ezért elég

különös dolog, hogy ugyanazt a földrajzi alakulatot más-más alapelemmel is jelölhetjük. Ha azonban a gyűjteményeket alaposan elemezzük, akkor ebből az derül ki, hogy az alapelemek különbözőése csak látszólagos, és megléte esetén is csak szűk körre szorul, mert a változó alapelemek leginkább szinonimák (pl. *Berki csorgó—Berek kútja*, Kal. 20; *Cse-kut—Cse-gödör*, Z. 247/240; *Csikó-állás—Csikó-akó*, Z. 230/105; *Sárosárók—Sárossánc*, Kal. 166, vagy szinonima-szerű (*Köveskut—Kövestő*, Kal. 325; *Vadászkunyhó—Vadászház*, Z. 193/35). Ez utóbbiaknál újra megtaláljuk a terület régi és új állapotának különbségéből adódó alapelembeli eltéréseket: *Mestér-vágás—Mestér-erdő* (Z. 153/52). Azonos fogalmi körbe vonható mindkettőnek az alapeleme, ezért egyszerűsítés kedvéért szinonima-szerűnek minősítem e csoportot is. Ide sorolhatók még az olyan alapelemű névpárok is, amelyek azonos fogalmak általános és részletező megnevezései: *Pintér-agácás—Pintér-erdő* (Z. 27/16). Az említettektől csak látszólag térnek el azok a névpárok, amelyeknek alapeleme a terület szürke, semleges, általános természetű megnevezését tartalmazza: *Elek-föd—Eleg-düllő*, Z. (240/29). E típust ugyanis úgy értékelhetjük, hogy a névadók nem is törekedtek arra, hogy egyedi alapelemmel jelöljék a területet, mert a meghatározó elem már úgyszólván eléggé egyedivé teszi a nevet. Néhány névpárban azonban azt tapasztaltam, hogy ezek ellenére a névpár egyik tagjának alapeleme lehet tartalmasabb, tehát nem szürke, semleges, általános: *Faluföggye—Falubörce, Kádárta* 57; *Mestér-föd—Mestér-gödör*, Z. 253/67; *Borbás-föd—Borbás-rét*, Z. 101/95. Tehát nem találtam a csoportban teljesen eltérő szemléletű és jelentéstartalmú alapelemeket tartalmazó névpárokat. Ennek okát abban látom, hogy a névadók szemlélete viszonylag egységes valamilyen terület karakterisztikumának kiválasztásában, de annak nyelvi megformálásában a szinonimákon belüli ingadozás még lehetséges.

3. A névpárok harmadik csoportját az jellemzi, hogy az első név három tagból áll, ennek névpárja három- vagy négytagú, és az első névnek 1—3 eleme ismétlődik benne. Képlettel kifejezve:

ABC—	{	ABD	(Csigás-kuti-part—Csigás-kuti-düllő, Z. 209/38)
		ADC	(Két-héty-közi—Két-árok-közi, Z. 225/34)
		BCA	(Felsőkígyóstó—Kígyóstó felső, Kal. 217)
		BCD	(Két-árok-köz—Árok-közi-föd, Z. 129/31)
		DAC	(Vár-allaji-ut—Léjány-vári-ut, Z. 247/458)
		DBC	(Gubacsos-hétyhát—Kövecses-hétyhát, Z. 184/63)
		DEC	(Külső-hollós-alla—Gene-hégy-alla, Z. 85/140)

ABC—	{	ABCD	(Bükfa-kut—Bükfa-kuti-düllő, Z. 260/65)
		ABDC	(Kürtösi-réti-kut—Kürtösi-réti-melek-kut, Z. 177/49)
		ADCE	(Két-ut-köz—Két-hit-közi-rét, Z. 242/37)
		DEBC	(Ósó-héty-kapu—Örek-hegyi-hétykapu, Z. 108/47)
		DECF	(Rák-kut-alla—Némét-hegy-allaji-rét, Z. 59/13)
		DEFC	(Bagómezeji-ut—Két-árok-közi-ut, Z. 180/72)

Az egész csoport megterhelése csak csekély (6,60 %), és leginkább két típus érdemli meg, hogy vele foglalkozzunk: ABC—DEC (*Szili-kerti-árok—Hégybü-kivezető-árok*, Z. 221/48, 33,96%), ABC—ABD (*Fűsz-kuti-erdő—Fisz-kuti-domb*, 99/39, 28,30%). Az első csoport sem érdemel részletesebb elemzést, hiszen a már említett típustól csak abban tér el, hogy összetettebb, de alapeleme azonos. Az ABC—ABD típus a már tárgyaltakkal szintén azonos meghatározó elem mellett váltakozó alapelemből áll, de többrétű, mert több tagból tevődik össze.

*A típusok áttekintése*

1. A	$\begin{array}{l} AB = 119 = 71,69\% \\ BA = 43 = 25,90\% \\ ABC = 1 = 0,60\% \\ BCA = 3 = 1,81\% \end{array}$	$166 = 18,26\%$		$166 = 18,26\%$
<hr/>				
2. a	$\begin{array}{l} AC = 140 = 27,89\% \\ BA = 2 = 0,40\% \\ BC = 16 = 3,18\% \\ CA = 6 = 1,20\% \\ CB = 338 = 67,33\% \end{array}$	$502 = 55,23\%$		
2. b	$\begin{array}{l} ABC = 44 = 25,58\% \\ ACB = 12 = 6,98\% \\ ACD = 6 = 3,49\% \\ CAB = 28 = 16,29\% \\ CAD = 4 = 2,32\% \\ CBD = 4 = 2,32\% \\ CDB = 74 = 43,02\% \end{array}$	$172 = 18,92\%$		
2. c	$\begin{array}{l} ABCD = 1 = 11,11\% \\ ACDE = 1 = 11,11\% \\ CBDB = 1 = 11,11\% \\ CDAB = 4 = 44,45\% \\ CDEB = 2 = 22,22\% \end{array}$	$9 = 0,99\%$		$683 = 75,14\%$
<hr/>				
3. a	$\begin{array}{l} ABD = 15 = 28,30\% \\ ADC = 5 = 9,43\% \\ BCA = 1 = 1,89\% \\ BCD = 1 = 1,89\% \\ DAC = 1 = 1,89\% \\ DBC = 12 = 22,64\% \\ DEC = 18 = 33,96\% \end{array}$	$53 = 5,83\%$		
3. b	$\begin{array}{l} ABCD = 1 = 14,29\% \\ ABDC = 1 = 14,29\% \\ ADCE = 1 = 14,29\% \\ DEBC = 1 = 14,29\% \\ DECF = 1 = 14,29\% \\ DEFC = 2 = 28,56\% \end{array}$	$7 = 0,77\%$		$60 = 6,60\%$
<hr/>				
				$909 = 100\%$



## JEGYZETEK

- [1] Az idézett gyűjtemények rövidítései: Z. = Zala megye földrajzi nevei. Szerkesztette PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Zalaegerszeg, 1964. Kal. = SZABÓ T. ATTILA, Kalotaszeg helynevei. Kolozsvár, 1942. Kádárta = MORVAY PÉTER, Kádárta helynevei. Veszprém, 1940. Bors. = SZABÓ T. ATTILA —+ GERGELY BÉLA. A kolozsmegeyi Borsavölgy helynevei. Kolozsvár, 1945. Sz. = INCZEFI GÉZA, Szeged környékének földrajzi nevei. Budapest, 1960. Sö. = INCZEFI GÉZA, Sövényháza és vidékének földrajzi nevei. Kny. Szeged, 1958. Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Budapest, 1963. Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.
- [2] Onomastica 2 (1956), 1—14.
- [3] VoprJaz. 1959/6. 35—50.
- [4] Uo. 1961/2. 3—11.
- [5] Slavica Pragensia VIII. Acta Universitatis Carolinae 1968. Philologica 1—3, 151—62.
- [6] MNy. LXIII. (1967) 64—71.
- [7] A párhuzamos helynévadás 7.
- [8] A falurendszer kialakulása Magyarországon (X—XV. század) Budapest 1966, 135.
- [9] Deutsche Namenkunde II/2, 703, 737, 738.
- [10] I. m. 125, 134.
- [11] INCZEFI: A SZTF, Tud. Közl. 1964, 149—160.
- [12] INCZEFI: MNy. LXVIII. 64—71; LXIV. 207—8.
- [13] I. m. II/2. 575—8.
- [14] Nyr. LXXXII. (1958.) 107—10 és a SZTF. kiadványának idézett helyén.
- [15] I. m. 119—126.
- [16] L. i. h.
- [17] Vö. BELÉNYESI: Ethn. LXV. 394.
- [18] GYÖRFFY, Névtud. Vizsg. 36.

### ПАРЫ НАЗВАНИЙ С ПОВТОРЕНИЕМ ЭЛЕМЕНТОВ В НАЗВАНИЯХ ЗЕМЛИ

Г. Инцефи

Автор освещает пограничный вопрос географических названий, т. н. пары названий, которыми общество в рамках языка называет те же местности. Известны такие пары, для названия наших поселений, и превращение их в стойкие названия является результатом медленного процесса. Существование пар названий — это результат того, что в сознании коллектива не выкристаллизовалась одна характерная черта какой-нибудь территории, которая могла бы стать основой названия, а в одном и том же коллективе может быть даже несколько причин названия. В результате появляется несколько названий одной и той же местности. Формы наших названий находится ещё в раннем периоде развития, потому что часть названий ещё не имеет установившейся звуковой формы, словарного состава, и пары являются следами этого же. Такие пары имеются в большом количестве в сборниках районов, сохраняющих традиции (с окрана языковой территории). Этот тип названий разделяется на 2 группы: без повторения элементов и пары названий с повторением элементов. Пары названий с повторением элементов находятся на более высоком уровне развития, потому что название одного из составляющих понятий, коллектив единогласно принял как название данной местности. Среди изменяющихся членов очень часты синонимичные элементы и они отличаются даже в формулировке. По соотношению членов пар названий друг к другу, автор выделяет 34 типа, очень богатых в форме. Из них выделяются 6 особенно употребительных групп. Автор даёт анализ типов этих пар, рассматривая причины их возникновения. В конце работы находится таблица, изображающая типы и частоту употребления.

### ELEMENTWIEDERHOLENDE NAMENPAARE IN DER BENENNUNG DER FLUR

von G. Inczeffi

Der Verfasser behandelt in diesem Aufsatz eine Grenzfrage der On, die sogenannten Namenpaare, mit denen die Gemeinschaft im Rahmen einer Sprache dieselben Stellen benennt. Zur alten Benennung unserer Siedlungen dienende Namenpaare sind bekannt, und der Vorgang der Verstei-

nerung der Namen ist das Ergebnis eines langen Prozesses. Die zur Benennung der Flur dienenden Namenpaare bestehen nach der Meinung des Verfassers deshalb, weil sich im Bewusstsein der Gemeinschaft noch kein einziger Charakterzug irgendeines Gebietes kristallisiert hat, das zum Grunde der Namengebung hätte dienen sollen, sondern in derselben Gemeinschaft können noch mehrere Beweggründe vorhanden sein. Das Resultat dieses Umstandes ist das Bestehen mehrerer Namen zur Benennung desselben Ortes. Die Form unserer Flurnamen ist noch in frühzeitigem Zustande der Entwicklung, weil ein Teil der Namen noch keine ständige Lautform, Wortschatz hat, ferner sind die Namenpaare auch Spuren dieses Zustandes. Solche Namenpaare sind in grosser Zahl in traditionsreichen Gebieten (an den Grenzen des Sprachgebietes) zu finden. Dieser Namentyp sondert sich in zwei Gruppen: Namenpaare mit Elementwiederholung und ohne Wiederholung der Elemente. Die Elementwiederholenden Namenpaare sind auf dem Grade einer höheren Entwicklung, da die Gemeinschaft eines der namenbildenden Begriffe übereinstimmig für geeignet zur Benennung der betreffenden Gegend angenommen hat. Unter den wechselnden Gliedern kommen ziemlich oft synonymartige Elemente vor, und diese unterscheiden sich von einander nur in sprachlicher Realisierung. Auf Grunde des Verhältnisses der Namenglieder zur einander konnte der Verfasser 34 Typen feststellen, die einen grossen Formenreichtum zeigen. Von diesen sondern sich 6 dadurch ab, dass sie sehr oft gebraucht werden. Der Verfasser gibt die Analyse der Namentypen, indem er die Umstände ihrer Entstehungsgründe sucht. Am Ende des Aufsatzes befindet sich eine die Typen und deren Häufigkeit veranschauliche Tabelle.